

SOCIAL UDSATHED SOM RESSOURCE? BRUGERPERSPEKTIVER PÅ COVID-19-KRISEN PÅ VARMESTUER OG HJEMLØSEHERBERGER¹

Af Maj Nygaard-Christensen & Siri Mørch Pedersen²

Denne artikel undersøger nogle af de strategier, brugere af varместuer og herberger brugte for at klare sig igennem COVID-19-pandemiens første bølge i Danmark. Socialt udsatte borgere blev kort efter nedlukningen i marts 2011 kategoriseret som særligt sårbare i forhold til smitterisiko og muligheder for isolation i tilfælde af smitte. Der er imidlertid mangel på viden om de strategier, socialt udsatte borgere, såsom hjemløse eller borgere med problematisk rusmiddelbrug, benytter til at klare sig i krisebegivenheder. Ofte beskrives de primært som ofre for, nærmere end nogle, der aktivt handler og agerer i krisesituationer som den, COVID-19-pandemien udgør. Med udgangspunkt i kvalitative interviews og etnografisk feltarbejde viser artiklen imidlertid, hvordan brugere trak på erfaringer, man ofte ville forbinde med centrale dimensioner af et udsat liv – fængelsophold eller et liv på gaden – som ressourcer i forhold til den aktuelle krisehåndtering. Dermed udfordres dominerende ideer om socialt udsathed i brugerperspektiver på pandemiens første bølge i fortællinger, der ligeledes genforhandler ideer om relationen mellem socialt udsatte og majoritetsbefolkningen.

En yngre mand på værestedet løfter sin telefon i vejret og banker et par gange på skærmen med en pegefinger: "I skal se det her!" siger han til mig og en ansat. Hun trækker sig lidt tilbage. Vi står for tæt, og hun scanner hurtigt rummet med øjnene for at se, om der er ved at samle sig for mange i forhold til forsamlingsforbuddet. Der er ikke for mange, lige præcis ti inklusive personalet, men for en sikkerheds skyld trækker den ansatte lidt udenfor, indtil et par af brugerne efter lidt tid forlader værestedet. Jeg bliver og ser med på telefonen, hvor manden viser mig et flere år gammelt videoklip med Barack Obama. På videoen snakker den tidligere amerikanske præsident

-
- 1 Projektet er støttet af Danmarks Frie Forskningsfond, sagsnummer: 213-00062B. Forfatterne takker de mange brugere og medarbejdere, der afsatte tid til at snakke med os i en tid præget af usikkerhed, og hvor fysisk og socialt samvær med andre ellers ofte måtte fraprioriteres. Desuden takkes to anonyme reviewere for deres kommentarer til artiklen.
  - 2 Maj Nygaard-Christensen, lektor, og Siri Mørch Pedersen, videnskabelig assistent, er begge ansat ved Center for Rusmiddelforskning på Aarhus Universitet.

om, hvordan verden skal forberede sig på en pandemi med luftvejssygdomme; en pandemi, der bliver global.³

Nøgleord: COVID-19, corona, marginalisering, hjemløshed, socialt udsatte, brugerperspektiver

Introduktion

Som vi står der i opholdsrummet, der nøjsomt er indrettet efter tidens retningslinjer om social distancering og forsamlingsforbud, synes videoen at være en præcis beskrivelse af netop den situation, der udspiller sig omkring os. Der står højst to stole ved hver af de fem borde, der er håndsprit ved indgangen, og der lyder gentagne påmindelser om at holde afstand fra personale såvel som brugere på værestedet. Det er begyndelsen af maj, og der må fortsat højst være ti brugere på værestedet og et par meter mellem hver person som følge af COVID-19-nedlukningen.

I danske medier har der i ugerne inden episoden beskrevet ovenfor været stigende opmærksomhed på vilkårene for hjemløse borgere under COVID-19-krisen. For hvordan klarer man sig som hjemløs under nedlukningen, og hvordan skal man kunne isolere sig, hvis man ikke har sin egen bolig? Nyhedsartikler fokuserede desuden på hjemløse borgeres generelt dårligere immunforsvar, øgede disponering for smitte og manglende mulighed for eksempelvis at gå i karantæne, hvis de skulle blive smittet. Men hvordan har brugere af herberger og varmestuer selv oplevet deres vilkår for at håndtere nedlukning og smittefare?

I artiklen her ser vi på nogle af de første fund fra et igangværende forskningsprojekt om socialt udsatte borgeres vilkår under COVID-19-nedlukningen i foråret og sommeren 2020. Undersøgelsen er baseret på etnografisk feltarbejde på blandt andet varmestuer, herberger og væresteder, og målgruppen er brugere af disse indsatser. I artiklen undersøger vi brugerperspektiver på COVID-19-pandemien samt på nedlukningen. Artiklen foreslår, at krisen ikke så meget var en afbrydelse af et stabilt liv, som en ny rammesætning af et allerede kriseramte liv, hvori relationen mellem socialt udsatte og majoritetsbefolkningen blev genforhandlet. Dermed ikke være sagt, at mange af de borgere, vi har talt med, ikke har haft sværere vilkår end majoritetsbefolkningen under nedlukningen. Men som artiklen vil belyse, beskriver mange af brugerne *netop* udsathedens eller marginaliseringen som en beskyttende faktor i forhold til at ruste dem til isolation, smitteforsvar og heling efter eventuel smitte.

---

3 Alle navne, der optræder på informanter i artiklen, er pseudonymer, og hvor det skønnes nødvendigt, er øvrige personfølsomme detaljer slørede af hensyn til interviewdeltagerne.

Baggrund

Kort efter nedlukningen den 11. marts 2020 som følge af COVID-19-pandemien opstod et øget fokus i danske medier på, hvordan socialt udsatte borgere, især hjemløse, ville blive påvirket af nedlukningen. Medieartikler fremhævede hjemløse borgere som særligt sårbare i forhold til smitterisiko, dels på grund af deres begrænsede eller manglende muligheder for at følge Sundhedsstyrelsens retningslinjer omkring hygiejne eller for at komme i karantæne og isolation, dels på grund af et ofte i forvejen dårligt eller skrøbeligt helbred (Information, 2020; Nordjyske Stiftstidende, 2020b; Politiken, 2020; TV 2 Lorry, 2020). Andre artikler fremhævede også gruppens særlige sårbarhed i forhold til at blive ramt på økonomien og for at være i øget risiko for at udvikle ensomhed, angst eller et øget problematisk rusmiddelbrug (Arbejderen, 2020; Danmarks Radio, 2020a, 2020b; Nordjyske Stiftstidende, 2020a). I forlængelse af dette blik har COVID-19-krisen medvirket til, at socialt udsattes generelle vilkår i Danmark er blevet mere synliggjort. Den stigende opmærksomhed på fx hjemløse borgere har desuden afstedkommet mange nye initiativer på området fra private, frivillige og kommunale aktører og tilmed også fra en række nye private aktører, som sjældent har optrådt på socialområdet. Det gælder eksempelvis restauranter, der har lavet mad til socialt udsatte (Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020).

Fra politisk hold blev hjemløse og socialt udsatte borgere med stof- eller alkoholbrug ligeledes udpeget som særligt sårbare over for COVID-19-smitte. Det fremgår blandt andet i et fælles brev til landets borgmestre og regionsrådsformænd fra social- og indenrigsminister Astrid Krag og sundheds- og ældreminister Magnus Heunicke fra 31. marts 2020, hvori det blev bekendtgjort, at sociale tilbud skulle betragtes som kritiske funktioner, som kommunerne blev påbudt at holde åbne i overensstemmelse med Sundhedsstyrelsens vejledninger for forebyggelse af smitte på institutioner for personer i risikogruppen (Social- og Indenrigsministeriet, 2020; se også Sundhedsstyrelsen, 2020a, 2020b). De forskellige sociale tilbuds organisatoriske respons blev altså orienteret af anbefalinger fra Sundhedsstyrelsen, men i praksis var det op til det enkelte herberg, værested eller rusmiddelbehandlingssted at tilpasse deres tilbud i overensstemmelse med vejledningerne. På nogle herberger betød det, at der eksempelvis blev lukket ned for, at gæster udefra kunne komme på besøg, og kun den allermest nødvendige sagsbehandling blev gennemført, og på varrestuer fortsatte man med at lave mad til brugerne, som de nu skulle tage med sig frem for at indtage på stedet, hvormed brugerne blev afskåret fra det sociale liv på varrestuen, der for mange udgør en mindst lige så vigtig del som mad og andre fornødenheder (Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020; se også Johnsen, Cloke & May, 2005). Derudover blev der oprettet nødherberger og ændret i natcafeers åbningstider, så det stort set kun var akutfunktionerne – at tilbyde brugerne en seng at sove i – der blev opretholdt.

Det er dog værd at bemærke, at socialt udsatte borgeres hverdagsliv ikke kun er påvirket af tiltag og initiativer på socialområdet. Således var der områder, der, selv om de ikke umiddelbart var relateret til det sociale område, besværliggjorde hjemløse borgeres hverdagsliv. Dette indebar fx den manglende adgang til toiletter, efter at offentlige toiletter blev lukket af, og at toiletter i biblioteker og hotellobbyer ligeledes blev utilgængelige (Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020). Bankerne lukkede deres filialer ned, hvilket betød, at flere risikerede at stå uden forsørgelse, fordi dem, der ikke havde hævekort eller netbank, blev afskåret fra at hæve deres kontanthjælp eller førtidspension. I en større dansk kommune blev denne udfordring imidlertid løst ved at oprette en midlertidig ”coronabank”, så socialarbejdere kunne udbetale kontanthjælp til de borgere, der var berettiget til det. For andre blev adgangen til uformel økonomi endvidere vanskeliggjort af, at der var markant færre pantflasker at samle ind, og det mennesketomme bybillede udelukkede indtægt ved tiggeri på gaden eller i den offentlige transport.

Metode

Artiklen bygger på etnografisk feltarbejde i to større danske byer. Feltarbejdet blev påbegyndt i begyndelsen af maj 2020 på en række forskellige tilbud til socialt udsatte borgere. Disse omfattede varmemestuer, herberger, stofindtagelsesrum, midlertidige indsatser såsom suppekøkkener, samt offentlige byrum, hvor nogle af brugerne heraf samledes. Målgruppen var brugere af disse tilbud samt personale. Brugere af de varmemestuer, stofindtagelsesrum og herberger, som artiklen berører, grupperes typisk under betegnelsen ”socialt udsatte borgere”, men det skal understreges, at de problemstillinger, der ligger bag deres brug af disse sociale indsatser, er komplekse, unikt sammensatte og skiftende (cf. Daya & Wilkins, 2013, p. 358; Desjarlais, 2011). Artiklen bygger primært på data indsamlet mellem maj og juni 2020.

Der blev udført deltagerobservation på en række af disse tilbud, hvilket muliggjorde, at vi fik mulighed for at observere, hvordan retningslinjer, påbud og restriktioner blev implementeret i praksis, samt hvordan ”corona” blev omtalt i samtaler mellem brugere og personale. Dette gav desuden indsigt i nogle af de udfordringer, påbud om reduceret social kontakt kunne have for kontakten mellem brugere og ansatte (Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020). I tillæg til uformelle samtaler med brugere og personale bygger projektet på kvalitative interviews med brugere og medarbejdere på disse tilbud. Resultaterne, der præsenteres i artiklen, er foreløbige, da projektet stadig er i gangværende. På udgivelsestidspunktet tæller datamaterialet 26 interviews med brugere samt interviews med 18 medarbejdere, hvoraf nogle blev interviewet parvis.

Interviewdeltagere var oftest borgere, der var hjemløse, men som overnattede på natvarmemestuer eller havde en herbergsplads. Andre beskrev sig selv

som ”teknisk” eller ”funktionelt” hjemløse – dvs. at de havde egen bolig, som de kun benyttede lidt, fordi de følte sig utrygge alene. Et mindre antal af interviewdeltagerne havde egen bolig, som de benyttede og overnattede i, men søgte i dagtimerne mod varmerestuer, midlertidigt opsatte indsatser såsom suppekøkkener, eller offentlige pladser, hvor andre brugere samledes udenfor. For denne gruppe var det gældende, at ensomhed, rusmiddelbrug eller angst lå til grund for deres brug af disse indsatser.

Analytisk rammesætning – marginalisering og krisehåndtering

En række studier har påpeget, hvordan vilkårene for de mest udsatte borgere i krisesituationer sjældent berøres i hverken forskningslitteratur om katastrofe- og krisesammenhænge eller i politiske kriseindsatser (Walters & Gaillard, 2014, p. 212; Vickery, 2017; Wisner, 1998). Alligevel foreslås det, at dem, der påvirkes mest af kriser såsom naturkatastrofer eller pandemier, typisk er dem, der i forvejen er ”kronisk marginaliserede” (Walters & Gaillard, 2014, p. 212). Det demonstreres i denne litteratur, hvordan vilkår såsom arbejdsløshed, stigmatisering, forringet sundhedstilstand eller manglende adgang til medicinsk behandling, økonomiske ressourcer eller tilflugtssteder, bidrager til markant ulige muligheder for fx hjemløse borgere, i krisesituationer (Settembrino, 2017; se også Rahman, 2020). Samtidig mangler der studier af, hvordan de mest udsatte borgere selv håndterer og klarer sig igennem kriser (Settembrino, 2017). Lidt karikeret kan man sige, at hjemløse borgere ofte beskrives som nogle, der påvirkes af og handles *på*, mens det sjældnere belyses, hvordan de handler *i* krisesituationer.

Nærværende artikel bidrager til ovenstående litteratur om hjemløshed og social udsathed ved at sætte fokus på de strategier, hjemløse og andre udsatte borgere benytter i forhold til at håndtere COVID-19-krisen. Der trækkes derfor videre på sociologiske og antropologiske studier, der fremhæver hverdagsstrategier i forhold til at overkomme den krisesituation, social udsathed altid kan siges at være (Cloke, May & Johnsen, 2008; Daya & Wilkins, 2013; Jackson, 2012; Maher, 1997; Mik-Meyer & Silverman, 2019; Mocos, 2017; Parsell & Clarke, 2019; Sparks, 2017). Disse peger på fraværet af eller i hvert fald en selektiv tilgang til, hvad der betragtes som agens i sociologiske studier af blandt andet hjemløshed (Parsell & Clarke, 2019, pp. 356-357). I en undersøgelse af udsatte kvinders involvering i et stofmarked i Brooklyn beskriver Lisa Maher således, hvordan studier af kvinders involvering i kriminalitet har tendens til at ”dikomotisere” agens (Maher, 1997, p. 1). Enten benægtes kvindernes handlingsmuligheder, eller også overdrives de, så de fremstår som passive ofre eller alternativt uafhængige aktører (ibid., pp. 1, 8, 17). Mik-Meyer og Silverman peger på en lignende tendens i velfærdspraksis til at tilskrive hjemløse rollen som enten ”aktiv borger” eller ”passiv klient” (Mik-Meyer & Silverman, 2018). I kritisk engagement med

det manglende fokus på agens i studier af socialt udsatte borgeres vilkår har en række studier undersøgt hjemløse borgeres ressourcer og de hverdagsstrategier, de benytter, i forhold til at håndtere social udsathed (fx Daya & Wilkins, 2013; Higate, 2000a, 2000b; Jackson, 2012; Mokos, 2017; Sparks, 2017). I forlængelse heraf undersøger denne artikel de erfaringer, brugerne trak på, og de ressourcer, de mobiliserede i forhold til at klare sig igennem krisen. Dette giver et mere nuanceret billede end et, der udelukkende fokuserer på hjemløse og andre udsatte borgere som ofre for kriser som den, COVID-19-pandemien udgør.

Artiklens fremskrivning af hjemløse borgeres egen agens og strategier under COVID-19-pandemien har ikke til formål at underdrive de måder, hvorpå eksempelvis hjemløse som beskrevet ovenfor kan være ”særligt sårbare” eller ulige positioneret i forhold til at stå igennem krisesituationer. Men som feltnoteuddraget i begyndelsen af artiklen illustrerer, har brugerne i høj grad forholdt sig til og engageret sig i udfoldelsen af krisen. Således fremhæver artiklen, hvordan brugerne langt fra var passive ofre for COVID-19-krisen, men nærmere end at være frakoblet udfoldelsen heraf aktivt forholdt sig til dens udvikling (Sparks, 2017). Det er velbeskrevet i antropologisk forskning om konflikt- eller kriseramte samfund, hvordan der her ofte foregår et intenst engagement med udefrakommende blik på krisen. I udviklingsammenhæng kan dette være ideen om et ”internationalt blik” på det samfund, krisen udspiller sig i, og som til tider i sig selv bliver en aktør i udfoldelsen heraf (se fx Malkki, 2012; Spyer 2002; Turner, 2004). Ligeledes foregik der blandt de brugere, undersøgelsen blev foretaget iblandt, et intenst engagement med de retningslinjer, kommentarer og informationer, der blev kommunikeret fra lokalt, nationalt og globalt niveau. Artiklen blev indledt med et feltnoteudrag omhandlende en bruger, der trak tråde mellem globale pandemi-forudsigelser og den aktuelle udfoldelse af pandemiens effekter på det værested, vi befandt os på. Og som det videre vil blive belyst i de to følgende analytiske afsnit, var brugerne langt fra passive modtagere af retningslinjer, information og regler, men aktivt forhandlende hermed.

Brugerstrategier under isolation og nedlukning

En af de første konsekvenser af nedlukningen, som brugere af varmestuer og herberger fremhævede, var den nedsatte kapacitet på de sociale indsatser, de benyttede. Således fortalte en ældre kvinde, Rikke, om den faste rutine, der strukturerede hendes dag, indtil hun med nedlukningen blev forhindret i at bruge de indsatser, hun plejede. Hun boede lidt uden for centrum, men søgte dagligt ind mod byen i de tidlige morgentimer, hvor hun først besøgte et værested for udsatte kvinder. Herefter gik hun ved frokosttid videre til en varmestue og endelig videre til endnu et værested, før hun vendte hjem til sin lejlighed sent om aftenen. Andre fortalte om en lignende hverdag, hvor

de cirkulerede mellem forskellige tilbud, ofte fra tidlig morgen til sen aften. Som beskrevet ovenfor medførte den nedsatte kapacitet på sociale indsatser en differentiering mellem borgere med og uden egen bolig, hvor førstnævnte i en periode mistede muligheden for at benytte de indsatser, de plejede. Selv om de havde egen bolig, beskrev flere blandt denne gruppe sig selv som hjemløse eller ”teknisk hjemløse”, fordi de ikke trivedes i deres hjem eller var ensomme eller utrygge alene. For dem forstærkede krisen en følelse af hjemløshed (Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020). Således fortalte en bruger af en varmetue, Anders, om sin umiddelbare reaktion efter nedlukningen: ”Jeg var ked af det. Altså der gik sådan en uge, hvor jeg var meget hjemme, og jeg græd også en enkelt gang over, at der døde så mange, og jeg græd også over, at jeg skulle være så meget alene.”

Anders havde ikke kontakt til sin familie, og hans sociale kontakter bestod primært af de brugere og ansatte, han kendte på byens væresteder og herberger, hvor han dagligt opholdt sig. Om natten tilbød herberget en mulighed for at søge tryghed blandt andre mennesker i stedet for i den lejlighed, som han ikke anså som et rigtigt hjem, og hvor han ikke kunne finde ro om natten. Lignende reaktioner fortælles af en række af interviewdeltagerne, der i mange dagtimer søgte nærværet med andre på sociale tilbud. Emma Jackson beskriver, hvordan selve vandringen for unge hjemløse kan være en taktik i forhold til at undgå steder, der opleves som utrygge eller ubeboelige (Jackson, 2012, p. 734). Hun beskriver endvidere, hvordan hjemløse borgeres mobilitet i høj grad struktureres i kraft af de sociale indsatser, de frekventerer (ibid., p. 725), og hvordan mobiliteten i sig selv kan være en ressource i forhold til at orientere deres adgang til relevant hjælp (ibid., p. 731). For nogle, især mere permanente brugere, udgør indsatsen – varmetuen eller herberget – således en forankring i hverdagen i et ellers omskifteligt og ustabil liv (ibid., p. 738). For brugere som Anders og Rikke er det selve hjemmet, der opleves som utrygt eller ubeboeligt. For dem og andre brugere med egen bolig, der benyttede sociale indsatser på lige fod med reelt hjemløse brugere, resulterede nedlukningen således i et abrupt brud med dette ”anker” i form af adgang til hjælp, tryghed, omsorg eller faste måltider, som eksempelvis varmetuen udgjorde.

Det er dog også kendetegnende i disse fortællinger, at mange med tiden lærte at navigere i den øgede isolation. Rikke mødte vi første gang i et midlertidigt opsat suppekøkken, hvor brugere med egen bolig kunne søge selskab og et måltid blandt andre mennesker. ”Jeg har fundet ro,” fortalte hun i maj måned om nedlukningen, ”jeg var simpelthen kørt ned af de ture rundt i byen. Jeg sov de første to uger. Jeg har jo også en lejlighed, der skal passes. Så nu skal jeg passe på ikke at komme op på karrusellen igen. Jeg kunne simpelthen ikke holde til det.” En anden bruger, Peter, fortalte, efter at varmetuerne igen var åbnet for flere grupper af brugere, at han i perioden havde indset, at han ”måske ikke behøves være så meget sammen med andre mennesker. At jeg faktisk godt kan trives i mit eget selskab”. Han havde un-

der nedlukningen skiftet sine vante væresteder ud med lange gåture i og uden for byen og var på den måde kommet igennem nedlukningen. Flere brugere berettede altså om, hvordan de var i stand til at omstrukturere en hverdag, der ellers havde været forankret i det sociale liv omkring varmerstuer og lignende tilbud. Således fortalte Anders om tiden efter sin umiddelbare reaktion på nedlukningen og den forestående isolation:

Så sagde jeg til mig selv, der efter ganske få dage: ”Nu mander du dig simpelthen op, du mander dig op, der er ikke andet at gøre, og du går ikke ned med flaget, og du lader dig ikke indlægge, og du gør ikke en skid andet, end at du finder ud af, hvordan du skal klare den her situation.” Og allerede på det tidspunkt efter nogle få dage, der kunne jeg godt se, at det kunne tage et par måneder, og det har det jo altså også taget, og det tager måske en måned til, før det bliver normalt.

Som de øvrige brugere beskrevet ovenfor fandt Anders en øget ro i den nye rutine, han påbegyndte, hvor han fortsat søgte mod byen om morgenen, men i stedet for at overnatte på herberg vendte hjem til sin egen lejlighed om aftenen. Fælles i disse beretninger var et ønske om ikke at vende tilbage til den hverdag, de havde før nedlukningen, men i stedet at opretholde nogle af de nye rutiner, de havde igangsat som følge af den øgede isolation. Som påpeget i andre undersøgelser af hjemløses brug af varmerstuer og herberger er disse ofte ambivalente steder; de kan på en og samme tid associeres med ro, tryghed og tilhørsforhold, men også opleves som konfliktfyldte, kaotiske og usikre (Johnsen, Cloke, & May, 2005). På trods af at Anders ofte talte om de konflikter, der udspillede sig på varmerstuen, og som han ofte følte sig ufrivilligt indblandet i, havde han været en daglig bruger over flere år. Med nedlukningen og tilbagevenden til egen lejlighed og kortere ophold på gaden forsvandt noget af den uro, det medførte at opholde sig kontinuerligt på dag- og natvarmerstuer. For Anders betød den øgede ro således, at han fik genoprettet en søvnrutine, han ikke havde haft de sidste mange år, og som varede ved i måneder efter nedlukningen:

Nu øh, nu her efter halvanden måned, så begyndte jeg at sove længere tid, og jeg begyndte også at gå i seng med det samme, og det var ren og skær disciplin, at jeg gik i seng, fordi jeg tænkte: ”Du skal prøve at sove igen,” og undervejs er jeg også holdt op med at være bange, når jeg vågnede, og nedtrykt var jeg heller ikke (...). Det har også betydet, at mit velvære blev større, jeg har fået det bedre i kroppen, og jeg har fået det bedre psykisk, men okay, der var også lige fjorten dage, hvor jeg havde angstanfald hver dag ... Såååh, den mest positive effekt af det, det bliver, at jeg, at jeg tager hjem fra byen klokken ti om aftenen og sover hjemme, altså når varmerstuen lukker, ikk’?

Fortællingerne her er dobbelttydige. De illustrerer, hvordan nedlukningen bidrog til en øget følelse af ensomhed eller mangel på tilhørsforhold blandt dem, der ikke længere kunne benytte deres vante tilbud. Men samtidig belyser de et gennemgående tema i flere af de interviews, vi har foretaget, nemlig hvordan interviewdeltagere var i stand til at indføre nye rutiner, der i visse tilfælde medførte en øget ro og stabilitet i hverdagen i sammenligning med tiden før nedlukningen. Der er således blevet trukket på nogle ressourcer, som let overses i fortællingen om brugerne som ”særligt udsatte”. Ovenstående skal ikke overskygge, at andre interviewdeltagere berettede om at ryge ud i hjemløshed eller at eskalere et alkohol- eller stofbrug i ugerne under nedlukningen (se Nygaard-Christensen, Pedersen & Thorsen, 2020, for eksempler). Artiklen her er således ikke et argument imod, at faktorer, såsom hjemløshed, rusmiddelbrug eller psykiske problemstillinger, bidrager til markant ulige vilkår i en krise som COVID-19-pandemien (cf. Settembrino, 2017). Hensigten er i stedet at belyse nogle af de strategier, interviewdeltagerne har været i stand til at benytte for at klare sig igennem *på trods af* disse ulige vilkår. Og ser man nærmere på nogle af de perspektiver, interviewdeltagerne selv fremhævede, træder et mere nuanceret billede frem end fortællingen om udsathed som det, der alene gør brugerne ”særligt” udsatte. En beboer på et herberg, Rasmus, fortalte således om COVID-19-perioden og de restriktioner, der blev indført på herberget, hvor han opholdt sig:

Jamen øøhm, det har været godt altså. Men, men det er ikke, fordi jeg sådan tror, jeg vil have mærket sådan den vilde forskel, fordi altså, ja, der er mange restriktioner (...). Jeg må jo ikke have gæster og sådan noget, men jeg er heldigvis, eller ikke heldigvis, men jeg har siddet så meget i fængsel så, og på institutioner, socialpædagogiske opholdssteder for vanskelige unge. Øhm så, så jeg er sådan ret god til at være i mit eget selskab uden andre ... [uden at] gå i panik, så jeg kan godt finde ud af det (...). Jeg har set mig selv i øjnene eller mine dæmoner, eller hvad man siger, ikk’?

Ligeledes fortalte en ældre kvinde, Louisa, hvordan hun havde klaret den langvarige isolation i sit hjem i ugerne efter nedlukningen: ”Jeg har prøvet at sidde i fængsel i en måned, og så tænker man også: ”Hold da op, hvis ikke jeg havde været i fængsel, så havde jeg nok ikke kunnet klare det.” For kvinden ville smitte med COVID-19 være livstruende. Hun havde på interviewtidspunktet opholdt sig to måneder i eget hjem på grund af alvorlige helbreds komplikationer, der satte hende i højrisikogruppen i forhold til smitte. Før nedlukningen besøgte hun dagligt en varmestue og havde – i modsætning til Anders, der ingen kontakt havde med sin familie – nære familierelationer, som hun ofte så før nedlukningen. Nu blev hun også afskåret

fra denne kontakt og havde kun sporadisk telefonisk kontakt med personalet i tiden efter.

I en undersøgelse af hjemløshed blandt tidligere soldater peger Paul Higate (2000a, 2000b) på, hvordan kendskab til overlevelsesteknikker fra interviewdeltagernes militære træning udgjorde et vigtigt element, ift. hvordan de senere håndterede livet på gaden. Således beskriver han, hvordan erfaringer med fx sult eller det at kunne sove under fysisk udfordrende omstændigheder, udgjorde et kropsligt indlejret repertoire, som interviewdeltagerne trak på i forhold til at stå igennem deres aktuelle hjemløshed (2000b). Som beskrevet ovenfor henviste Rasmus og Louisa ligeledes til, hvordan en række tidligere erfaringer har rustet begge til ophold på ungdomsinstitutioner eller fængsel som et sådant ”repertoire”, de har trukket på i forhold til at tolerere den enten fuldstændige – i Louisas tilfælde – eller øgede – i Rasmus’ tilfælde – isolation under nedlukningen. Som det vil blive videre illustreret nedenfor, gjorde noget lignende sig gældende i betragtninger omkring risikoen for smitte og muligheden for at stå igennem sygdom i tilfælde af smitte med COVID-19-virus.

Usundholm: udsattemiljøer som ressource

Ovenstående betyder ikke, at interviewdeltagerne ikke udtrykte bekymring for at blive smittet med COVID-19. På en af de varmetuer, hvor feltarbejdet blev udført, handlede stort set alle samtaler – brugere eller ansatte imellem eller mellem brugere og personale – om COVID-19. Alle sprittede hænder ved indgangen ind til opholdsrummet; glemte en bruger at hoste i albuen, blev det prompte påpeget af øvrige brugere, hilsner foregik med et rutineret, gensidigt gok med albuerne mod hinanden, og en ældre mand skældte lidt ud, da en af forfatterne til artiklen samt personale sad lidt for tæt samlet ved et bord: ”To meters afstand: Det gælder også de ansatte!” protesterede han og bad om en tommestok, så han kunne måle afstanden mellem os. Dermed var brugerne langt fra passive modtagere af de nye retningslinjer og krav, men i høj grad selv med til at regulere former for adfærd og det fysiske rum, eksempelvis varmetuen udgjorde (cf. Sparks, 2017). Således tog interviewdeltagerne i høj grad COVID-19-tiltagene alvorligt, men ud over udsigten til potentiel isolation under en karantæne handlede bekymringerne især om frygten for at smitte andre, som udtrykt her af Lærke, der var bosat på et herberg: ”Jeg ser ikke rigtig folk mere. Nej, jeg holder mig for mig selv. Men det har jeg det så ikke dårligt med. Som du netop siger, øh ... et er – lad os nu sige, at man så skulle lade livet, men to er, at man så skulle smitte andre. Ikke?”

Den offentlige bekymring omkring hjemløse borgeres utilstrækkelige modstandskraft over for COVID-19 blev imidlertid sjældent afspejlet i brugerens egne fortællinger. Et af bekymringspunkterne i det mediefokus, der

opstod på socialt udsatte i tiden efter nedlukningen, omhandlede som beskrevet ovenfor deres ofte dårligere helbredssituation og forringede immunforsvar. I kontrast til denne fortælling fremhævede flere af interviewdeltagerne imidlertid netop immunforsvaret som en faktor, der potentielt rustede dem til at modstå eller hele efter potentiel smitte. Dette illustreredes i fortællinger om, hvordan eksempelvis det at have helet efter hepatitis, anden alvorlig sygdom eller vold blev betragtet som kropslige erfaringer eller ressourcer, der rustede brugerne i forhold til at klare de risici, COVID-19 medførte. Flere interviewdeltagere omtalte endog socialt udsatte borgere som en gruppe, der havde et ”godt helbred”, som illustreret i interviewet med Anders, der beskrev, hvordan brugerne ”har et godt immunforsvar”:

Altså vi er jo ude i al slags vejr og klarer alle mulige udfordringer, altså jeg tror, vi har en god ballast i os, og vores fysik er god, selvom vi er svage også. Så tror jeg alligevel, at vi ikke modtager det, og så tager, og så kommer vi jo heller ikke inden døre, og de fleste af os tager ikke busser, øh, og vi kommer ikke i kontakt med butikkerne og kommer ikke i kontakt med socialkontoret.

I mediedækningen af hjemløse borgeres vilkår under COVID-19-pandemien blev udsattemiljøer i høj grad beskrevet som særlige ”risikomiljøer”; et begreb anvendt af Tim Rhodes (2002) til at beskrive det sociale eller fysiske miljø, rusmiddelbrug udfolder sig i, og som skadesreducerende interventioner dermed formes af. Således blev det hverdagsliv, der associeredes med social udsathed, anset for en risikofaktor i forhold til blandt andet udbredelsen af smitte og muligheden for isolation i tilfælde af smitte. Men i fortællinger som Anders’ er det *netop* miljøet, der henvises til som skærmende i forhold til smitterisiko. Dels beskriver han den mobilitet, en hverdag på gaden medfører, som en ressource i sig selv (cf. Jackson, 2012) i forhold til at opnå et styrket immunforsvar, og dels beskriver han brugergruppen på varmestuen som socialt afskåret fra potentielle smittebærere. I den forståelse er altså brugernes livsform og isolation fra majoritetsbefolkningen med til at gøre dem modstandsdygtige over for COVID-19. Dette skal ses i sammenhæng med, at der på daværende tidspunkt ikke var fundet smittede blandt brugerne på de sociale indsatser, Anders normalt benyttede, trods flere testrunder. Eksempler på COVID-19-smitte var dermed ikke udbredt blandt interviewdeltagerne i undersøgelsen, hvilket udgjorde et løbende samtaleemne blandt brugere og personale.

I brugerfortællinger blev ideen om udsattemiljøer som særlige risikomiljøer således jævnlige udfordret. På et herberg mødte vi Faizal, en ældre mand, der i samtalen refererer til Sundholm, hvor han tidligere har haft sin gang. Sundholm huser blandt andet herberg, sundhedsklinik og et aktivitetscenter for socialt udsatte og hjemløse og er, ifølge Faizals lidt drillende forklaring, et miljø, der både rummer urenhed og beskyttelse:

Med Sundholm, hallo, ved du, hvad vi kalder Sundholm? Usundholm; og det er os, der er de mest sunde mennesker. Jeg fejler ikke noget. Ved du, hvor jeg er født, søster? Jeg er født i en stald. Som man siger: ”Vil du gerne føde på klinik eller i en stald?” fordi hvis du bliver født i en stald, så kan du tage bakterierne imod dig, men hvis du bliver født på klinik, så er du for ren, ligesom en lille baby, så kan du tage alle sygdomme. Mig; jeg kan tage imod alt.

Faizals sammenligning af det sociale miljø, han tidligere færdedes i på Sundholm, med en bakteriefyldt stald kan på sin vis siges at være i overensstemmelse med medierepræsentationen af hjemløse og andre socialt udsatte borgeres udfordringer i forhold til at overholde de retningslinjer omkring eksempelvis hygiejne, der blev udstukket under nedlukningen. Men i Faizals forståelse er det netop denne ”urenhed”, eller risikomiljøet i sig selv, der er med til at beskytte ham mod COVID-19. Fortællingen er langt fra enestående. Således fremhæver en række af interviewdeltagerne deres miljømæssige erfaringer som en ressource i fortællinger, der kobledede disse erfaringer til ideen om et styrket immunforsvar. Således fortæller Lærke videre med reference til det herberg, hvor hun i dag bor:

Så. Men måtte trøste mig selv med, at hvis man overlever så meget herinde og i det her miljø altså, hvis mit immunforsvar kunne klare det indtil nu, så skulle det nok klare noget mere, ikke? Det er jo ikke, fordi jeg er typen, der går og skranter på den måde. Vi er jo, altså hvis du levede, som vi gør herinde, så ville du jo ... lungebetændelse; alle mulige ... altså du ville slet ikke kunne klare alle de der bakterier (...). Jamen, jeg er mindre bekymret egentlig, for folk herinde, end jeg er for hr. og fru Danmark. Fordi de kommer ikke ud på samme måde. Så ... Du kan godt følge mig, ikke?

I Lærkes som i andre brugeres fortællinger kobles brugernes erfaringer mere specifikt til den øvrige befolkning, her omtalt som ”hr. og fru Danmark”, som hun anser som mindre rustet til at stå imod smitte end folk i det miljø, hun dagligt færdes i. I Paul Higate's undersøgelse af de ressourcer, tidligere soldater trak på, for at håndtere deres aktuelle hjemløshed, udfordredes ideen om deres status som skrøbelige eller udsatte i fortællinger, der i stedet fremhævede maskulinitet, selvstændighed og resiliens som ressourcer opnået på baggrund af tiden i militæret (Higate, 2000a). I ovenstående analyse fremhæver brugerne ligeledes tidligere erfaringer, der udgør ressourcer i forhold til at navigere igennem COVID-19-pandemien. Her er det imidlertid *selve* udsathedens – nærmere end erfaringer opnået før livet på gaden – der fremhæves som kropsligt og erfaringsmæssigt indlejret repertoire (cf. Higate, 2000a, 2000b), der kan trækkes på i en krisetid. Eksemplerne viser

således, hvordan COVID-19-pandemien blandt brugerne blev koblet til en erfaringsverden, der beskrives som mere velkendt for socialt udsatte borgere end for den øvrige befolkning, og på den baggrund ikke nødvendigvis udgør en særlig risiko i sammenligning med majoritetsbefolkningen. Dette afspejles i fortællingen om ”hr. og fru Danmark” som en slags modbillede på social udsathed, der imidlertid her fremstilles som mere udsat netop på baggrund af deres mere beskyttede liv.

Diskussion

Som beskrevet ovenfor har COVID-19-pandemien bidraget til en ny synliggørelse i den offentlige debat af socialt udsatte borgeres vilkår. Der er også eksempler på, at pandemien har været med til at forstærke allerede eksisterende sociale uligheder, fx hvor krav om social distancering har bidraget til yderligere eksklusion af udsatte grupper (se fx Rahman, 2020). Men som tidligere nævnt er der en mangel på viden om, hvordan udsatte selv håndterer og navigerer i krisesituationer. Et øget fokus på de ressourcer, fx hjemløse borgere mobiliserer i forhold til at klare hverdagen i en kontekst som COVID-19-pandemien, bidrager hertil.

Med udgangspunkt i en undersøgelse af en hjemløselejr i Californien undersøger Jennifer Mokos de betydninger, beboerne selv tillægger lejren, der af andre oftest beskrives som et urent, skadeligt eller ligefrem farligt ”risikomiljø” for beboere såvel som udefrakommende (Mokos, 2017). I modsætning til denne fortælling viser hun, hvordan det netop er de mest stigmatiserede dimensioner af livet i lejren, der tillægges værdi blandt beboerne. Således understreges blandt andet lejrens afsides beliggenhed samt alternative sociale koder og normer som positive, pga. de muligheder, dette medfører for blandt andet privatliv og for at undgå stigmatiserende blikke i det mere offentlige rum (ibid.). I nærværende artikel er det ligeledes centrale dimensioner af, hvad der ellers kan anskues som et udsat liv, der fremhæves af brugerne som beskyttende ressourcer i den krisesituation, COVID-19-pandemien udgjorde. I modsætning til Paul Higates undersøgelser af, hvordan tidligere soldater trak på erfaringer opnået *før* deres aktuelle hjemløshed (Higate, 2000a, 2000b), er det således erfaringer fra netop det ”udsatte” liv, der fremhæves som relevante i forhold til krisehåndtering; et liv på gaden, et hverdagsliv i udsatte miljøer eller isolationen oplevet i fængsler eller ungdomsinstitutioner. At det at have været ”udsat for” (hjemløshed, vold, sygdom, isolation) også kan opleves som ressourceopbyggende, overses i en tilgang, der udelukkende fokuserer på udsathedens som det, der alene gør sårbar.

I brugernes fortællinger ses det videre, hvordan relationen mellem socialt udsatte borgere og majoritetsbefolkningen blev genstand for nye fortolkninger, blandt andet i lyset af fraværet af smitte på de varmestuer, undersøgelsen

blev udført på. Som videre forklaring på, hvorfor ingen blandt de testede på den varmestue, hvor Anders færdedes, på daværende tidspunkt blev smittet, fortalte han videre:

Vi er heller ikke ude i nogen familier og alle mulige sammenhænge, hvor vi kan mødes med nogen. Vi holder jo os for os selv, vi er jo en isoleret gruppe, og så kan, og der kommer ikke andre ind i de grupper, så kan vi ikke blive smittet [griner højlydt]. Der er ingen, der gider, i forvejen er der ikke nogen, der gider at have med os at gøre [griner], så vi er rimelig umulige.

Betragtningen blev sagt halvt i alvor, halvt i sjov, men indikerer, hvordan Anders ofte beskriver det miljø, han selv færdes i, som ”socialt distanceret” fra majoritetsbefolkningen. På sin vis har COVID-19-krisen og spørgsmålet om, hvorfor så få af brugerne blev smittet under pandemiens første bølge, været med til at understøtte denne forestilling om socialt udsatte som en særlig gruppe, der lever forholdsvis afskåret fra den øvrige befolkning. Men som illustreret i foregående afsnit vidner brugerfortællingerne også om, at en forhandling og gentænkning af denne relation fandt sted under nedlukningen. Aviaja er en kvinde i 40’erne, der bevæger sig ud og ind af sociale miljøer omkring varmestuer og offentlige pladser, hvor andre brugere samles omkring fællesskab og alkohol, i en rytme, der følger hendes vej ind og ud af alkoholbrug og depression. I en samtale i et suppekøkken i juni 2020 fortæller hun, hvordan krisen gjorde en tilstand, der for hende var kronisk, mere relaterbar for den øvrige befolkning: ”Så startede vi med at blive hjemme og gik kun ud, hvis det var højst nødvendigt. Ja, jeg var totalt bange. Jeg har angst i forvejen, så ... (...). Så æh – der var også en, der sagde – altså – så kan folk måske forstå folk, der har angst. For alle var angste.” På den måde fremstilles COVID-19-krisen som noget, der i hvert fald for en tid bringer Aviajas erfaringsverden tættere på den øvrige befolknings livsvilkår. Dermed beskrives altså den usikkerhed, der var på spil under COVID-19-krisens første bølge, som noget, der er mere velkendt for socialt udsatte borgere end for resten af befolkningen.

Antropologiske studier om marginalisering har fremhævet marginalisering, ikke som bestemte træk ved en bestemt gruppering af mennesker – som nævnt ovenfor er målgruppen i nærværende artikel præget af komplekse, skiftende og unikke problemstillinger, der stiller dem forskelligt i forhold til at håndtere krisen og nedlukningen – men nærmere som en position, hvorfra relationer mellem center og margin er genstand for konstant fortolkning og forhandling (Green, 2006; Tsing, 1993; se også Higate, 2000a, 2000b). Som vist ovenfor både tydeliggjorde og eskalerede COVID-19-krisen denne forhandling og skabte et rum, hvori relationen mellem ”udsat” og majoritet blev vendt på hovedet i brugernes fortællinger. Dette ses i interviewcitater, hvori brugerne fremhæver sig selv som isoleret fra den øvrige befolkning, der – i

modsætning til samlebetegnelsen ”socialt udsatte” – karakteriseres som ”hr og fru Danmark”, eller ”fru Olsen”, som en anden bruger udtrykte det. Disse anskues på den ene side som mere privilegerede og beskyttede, men på den anden side – netop på grund af denne mere beskyttede livsstil – som dårligt rustet i forhold til at håndtere de udfordringer, pandemien medfører: potentiel social isolation, smittedisponering og, i tilfælde af smitte, heling efter sygdom.

Konkluderende bemærkninger

På indsatser til socialt udsatte borgere udgjorde COVID-19-pandemien og de pludselige ændringer, den medførte i forhold til kapacitet og sammensætningen af brugergrupper, et refleksionsrum for medarbejdere, der pludselig skulle gentænke vante arbejdsgange (Nygaard-Christensen, Pedersen & Bjerge, 2020). I lyset af ovenstående analyse kan det samme siges at gøre sig gældende for brugerne, der i konteksten af nedlukningen reflekterede over deres erfaringer og ressourcer på nye måder. Det skal understreges, at deres udfordringer af forestillingen om, hvem der var særligt sårbare under nedlukningen, fandt sted på et tidspunkt, hvor langt færre socialt udsatte borgere var smittet, end både praktikere og brugere havde frygtet. Ved artiklens afslutning meldes der således om stigende smittetilfælde blandt hjemløse og socialt udsatte rusmiddelbrugere. Artiklen er dog som nævnt ikke en udfordring af antagelsen om, at brugerne af varmetuer, herberger og stofindtagelsesrum har været særligt vanskeligt stillet under nedlukningen, men en belysning af, hvordan de håndterede pandemiens første bølge på trods af disse udfordringer. De ressourcer, socialt udsatte borgere besidder i forhold til at navigere igennem krisesituationer, er underbelyst både i forskning og i praksis, og det vil derfor være relevant at se på mulighederne for, at eksempelvis nogle af de nye rutiner og den øgede ro, nogle brugere berettede om, kan understøttes fremover.

Som understreget af Stephenson m.fl. gør modtagere af retningslinjer omkring pandemisk smitteforebyggelse andet og mere end enten at acceptere eller afvise ideer om udsathed eller særlig sårbarhed; i stedet forhandles og fortolkes forestillingen om sårbarhed aktivt og forskelligt af forskellige målgrupper og individer (Stephenson, Davis, Flowers, MacGregor, & Waller, 2014). Som understreget i artiklen her gælder dette ikke mindst dem, der betegnes som tilhørende de ”særligt udsatte” eller sårbare under COVID-19-pandemien. Brugere af de indsatser, feltarbejdet blev udført på, var således langt fra passive modtagere af officielle retningslinjer og påbud, eller passive ofre for krisens udvikling. I stedet har artiklen belyst, hvordan mange brugere var i stand til at trække på og mobilisere en række ressourcer og erfaringer, som de netop har opnået på baggrund af at have levet et liv, de fleste ville opfatte som ”udsat”. Dette har videre muliggjort en gentænkning

af og i visse fortællinger en direkte udfordring af ideer om, hvem der er særligt sårbar, og hvem der er robust eller modstandsdygtig.

REFERENCER

- Arbejderen (2020). "Corona rammer hjemløse ekstra hårdt". Arbejderen, 25. marts 2020. Hentet på: <https://arbejderen.dk/indland/corona-rammer-hjeml%C3%B8se-ekstra-h%C3%A5rdt>
- Cloke, P., May, J., & Johnsen, S. (2008). Performativity and affect in the homeless city. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26(2), 241-263. <https://doi.org/10.1068/d84j>
- Danmarks Radio (2020a). "Nu bliver hjemløse testet for corona i Aarhus og København: 'Mange er rigtig bange'". Dr.dk, 30. marts 2020. Hentet på dr.dk 4. august 2020: <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/oestjylland/nu-bliver-hjemloese-testet-corona-i-aarhus-og-koebenhavn-mange-er>
- Danmarks Radio (2020b). "Genstart: 74 liv i hænderne". Podcast fra 25. marts 2020. Hentet den 4. august 2020 på: <https://www.dr.dk/radio/special-radio/genstart/genstart-32>
- Daya, S., & Wilkins, N. (2013). The body, the shelter, and the shebeen: an affective geography of homelessness in South Africa. *Cultural Geographies*, 20(3), 357-378.
- Desjarlais, R.R. (2011). *Shelter blues: Sanity and selfhood among the homeless*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Green, M. (2006). Representing poverty and attacking representations: perspectives on poverty from social anthropology. *The Journal of Development Studies*, 42(7), 1108-1129. <https://doi.org/10.1080/00220380600884068>
- Higate, P. (2000a). Ex-servicemen on the road: travel and homelessness. *The Sociological Review*, 48(3), 331-347. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00219>
- Higate, P.R. (2000b). Tough bodies and rough sleeping: embodying homelessness amongst ex-servicemen. *Housing, Theory and Society*, 17(3), 97-108. <https://doi.org/10.1080/14036090051084388>
- Information (2020). "Frygt for corona blandt hjemløse og stofbrugere: De vil 'falde på striben'". Information, 23. marts. Hentet på: <https://www.information.dk/indland/2020/03/frygt-corona-blandt-hjemloese-stofbrugere-falde-paa-stribe>
- Jackson, E. (2012). Fixed in mobility: young homeless people and the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(4), 725-741. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01124.x>
- Johnsen, S., Cloke, P., & May, J. (2005). Day centres for homeless people: spaces of care or fear? *Social & Cultural Geography*, 6(6), 787-811. <https://doi.org/10.1080/14649360500353004>
- Maher, L. (1997). *Sexed work: Gender, race, and resistance in a Brooklyn drug market*. Oxford: Oxford University Press.
- Malkki, L.H. (2012). *Purity and exile: Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mik-Meyer, N., & Silverman, D. (2019). Agency and clientship in public encounters: co-constructing "neediness" and "worthiness" in shelter placement meetings. *The British Journal of Sociology*, 70(5), 1640-1660. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12633>
- Mokos, J.T. (2017). Stigmatized places as therapeutic landscapes. *Medicine Anthropology Theory*, 4(1), 123-151. <https://doi.org/10.17157/mat.4.1.362>

- Nordjyske Stiftstidende (2020a). "Hjemløse forsvinder fra Aalborgs gader". 31. marts 2020. Hentet den 5. august 2020 på: <https://apps-infomedia-dk.ez.statsbiblioteket.dk:12048/mediarkiv/link?articles=e7a547e1>
- Nordjyske Stiftstidende (2020b). "John er hjemløs og særligt udsat for corona-smitte". 4. april 2020. Hentet via Infomedia den 14.4.2020 på: <https://apps-infomedia-dk.ez.statsbiblioteket.dk:12048/mediarkiv/link?articles=e7a716ad>
- Nygaard-Christensen, M., Pedersen, S. M., & Bjerger, B. (2020). Så vi kan se rigtig mange gode ting, der er kommet ud af Covid-19: Medarbejderperspektiver på corona-krisen som potentiale i arbejdet med socialt udsatte borgere *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 17(33): 159-166.
- Nygaard-Christensen, M.; Pedersen, S. M. & Thorsen, N. M. (2020). 'Se, der står en stjerne foran døren. Det er dig': På tilbud til socialt udsatte borgere var coronanedlukningen med til både at åbne og lukke døre. *STOF: Viden om Rusmidler og Samfund*, Nr. 37, 8-13
- Parsell, C., & Clarke, A. (2019). Agency in advanced liberal services: grounding sociological knowledge in homeless people's accounts. *The British Journal of Sociology*, 70(1), 356-376. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12346>
- Politiken (2020). "Hjemløs: Jeg er i isolation. I en parkeringskælder". Politiken den 21. marts 2020. Hentet via Infomedia den 14.4.2020 på: <https://apps-infomedia-dk.ez.statsbiblioteket.dk:12048/mediarkiv/link?articles=e7a1f4a8>
- Rahman, S.Y. (2020). "Social distancing" during covid-19: the metaphors and politics of pandemic response in India. *Health Sociology Review*, 29(2), 131-139. <https://doi.org/10.1080/14461242.2020.1790404>
- Rhodes, T. (2002). The "risk environment": a framework for understanding and reducing drug-related harm. *International Journal of Drug Policy*, 13(2), 85-94. [https://doi.org/10.1016/S0955-3959\(02\)00007-5](https://doi.org/10.1016/S0955-3959(02)00007-5)
- Settembrino, M.R. (2017). "Sometimes you can't even sleep at night": social vulnerability to disasters among men experiencing homelessness in Central Florida. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 35(2).
- Social- og Indenrigsministeriet (2020). "Ministerbrev af 31/3/2020 vedrørende indsats under coronaudbruddet til hjemløse med misbrug under covid-19". Hentet den 11. august 2020 på: <file:///U:/Coronaprojekt/ministerbrev-vedroerende-indsatsen-til-hjemloese-med-misbrug-under-covid-19.pdf>
- Sparks, T. (2017). Citizens without property: informality and political agency in a Seattle, Washington homeless encampment. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49(1), 86-103. <https://doi.org/10.1177/0308518X16665360>
- Spyer, P. (2002). Fire without smoke and other phantoms of Ambon's violence: media effects, agency, and the work of imagination. *Indonesia*, (74), 21-36. <https://doi.org/10.2307/3351523>
- Stephenson, N., Davis, M., Flowers, P., MacGregor, C., & Waller, E. (2014). Mobilising "vulnerability" in the public health response to pandemic influenza. *Social Science & Medicine*, 102, 10-17. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.11.031>
- Sundhedsstyrelsen (2020a). "Personer i øget risiko". Hentet den 5. august 2020 på: <https://www.sst.dk/da/corona/personer-i-oeget-risiko>
- Sundhedsstyrelsen (2020b). "Vejledning om forebyggelse af smitte med ny coronavirus på plejecentre, bosteder og andre institutioner", fra 9. juli 2020. Hentet den 13. august på: <https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2020/Corona/Genaabning/Plejecentre/Vejledning-om-forebyggelse-af-spredning-af-covid19-paa-plejecentre.ashx?la=da&hash=0871F5300256F9EEF4844E0E809C78C35ED2E85F>
- Tsing, A.L. (1993). *In the realm of the diamond queen: Marginality in an out-of-the-way place*. Princeton: Princeton University Press.

- Turner, S. (2004). Under the gaze of the "big nations": refugees, rumours and the international community in Tanzania. *African Affairs*, 103(411), 227-247. <https://doi.org/10.1093/afraf/adh006>
- TV 2 Lorry (2020). "Corona-tiltag rammer hjemløse hårdt: Væresteder lukker ned". 15. marts 2020. Hentet den 4. august 2020 på: <https://www.tv2lorry.dk/lorryland/corona-tiltag-rammer-hjemloese-haardt-vaeresteder-lukker-ned>
- Vickery, J. (2017). *Every day is a disaster: Homelessness and the 2013 Colorado floods* (Doctoral dissertation, University of Colorado at Boulder).
- Walters, V., & Gaillard, J.C. (2014). Disaster risk at the margins: homelessness, vulnerability and hazards. *Habitat International*, 44, 211-219. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.06.006>
- Wisner, B. (1998). Marginality and vulnerability: why the homeless of Tokyo don't "count" in disaster preparations. *Applied Geography*, 18(1), 25-33. [https://doi.org/10.1016/S0143-6228\(97\)00043-X](https://doi.org/10.1016/S0143-6228(97)00043-X)